

УДК 94(438):37.014(091)(477):930

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.13>

УКРАЇНСЬКОМОВНЕ ШКІЛЬНИЦТВО В МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ: ДО ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ

Крамар Юрій,

доктор історичних наук,
професор кафедри всевітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-5711-3634

Кондратюк Віктор,

аспірант
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-3264-5132

У статті порушено проблему українськомовного шкільництва в міжвоєнній Польщі у висвітленні сучасною вітчизняною та польською історіографією. Аналіз наукових розвідок, присвячених національно-освітній політиці польської влади щодо українського населення, здійснено за такими основними напрямками: дослідження, у яких порушують загальні проблеми освіти та шкільництва в Другій Польській Республіці; публікації, у яких висвітлюється інституційне становлення системи шкільної освіти в Польщі, проведення владою освітніх реформ у 1920–1930-х рр. та їх вплив на шкільництво етнічних меншин; історіографічні праці, присвячені діяльності українських політичних партій, парламентського представництва українців у міжвоєнній Польщі в справі збереження та розвитку національного шкільництва; дослідження з історії українських культурно-освітніх товариств («Просвіта», «Рідна школа»), у яких показано їх роль у справі розбудови українського національного шкільництва в Польщі, збереження національної самосвідомості місцевих українців.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії свідчить про чималий доробок науковців у вивченні вказаної проблеми. Більшість праць присвячено висвітленню загальних аспектів державної політики Польщі щодо населення Східної Галичини та Західної Волині. Водночас до сьогодні відсутнє цілісне історичне дослідження польської державної політики в галузі освіти на західноукраїнських землях. До того ж бракує узагальнювальних студій з регіональної історії міжвоєнної Польщі, зокрема її північно-східних воєводств, які б змальовували цілісну картину культурного, освітнього життя місцевих українців. Ширшого висвітлення потребують форми й методи протидії українців асиміляційній політиці влади в царині освіти.

Ключові слова: українськомовне шкільництво, Польська держава, освітня політика, партії, культурно-освітні товариства.

Kramar Yuriy, Kondratyuk Victor. Ukrainian-language schooling in interwar Poland: a problem of historiography

The article deals with the problem of Ukrainian-language schooling in interwar Poland shown by contemporary national and Polish historiography. The analysis of scientific research on the national and educational policy of the Polish authorities towards the Ukrainian population was carried out in the following areas: studies that raise general problems of education and schooling in the Second Polish Republic; publications that cover the process of institutional formation of the school education system in Poland, the educational reforms carried out by the authorities in the 1920s and 1930s, and show their impact on the schooling of ethnic minorities; historiographical works on the activities of Ukrainian political parties, parliamentary representation of Ukrainians in interwar Poland in preserving and developing national schooling; studies on the history of Ukrainian cultural and educational groups ("Prosvita", "Ridna Shkola"), which show their role in the development of Ukrainian national schooling in Poland, preserving the national identity of local Ukrainians.

The analysis of national and foreign historiography shows that scholars have made considerable progress in studying this issue. The vast majority of works are devoted to covering general aspects of Polish state policy towards the population of Eastern Galicia and Western Volyn. At the same time, there is still no comprehensive historical study of Polish state policy in the field of education in western Ukraine. In addition, there is a lack of generalized studies on the regional history of interwar Poland, in particular its north-eastern provinces, which would show us a holistic picture of the cultural and educational life of local Ukrainians. Additionally, methods of Ukrainians' resistance to the assimilation policies of the authorities in the field of education need to be covered more widely.

Key words: Ukrainian-language schooling, Polish state, educational policy, parties, cultural and educational groups.

Проблематика міжнаціональних відносин, способи та методи реалізації національно-державної політики міжвоєнної Польщі на західноукраїнських землях – ці питання донині залишаються в центрі

наукових дискусій українських та польських істориків. Вони є особливо актуальними в контексті аналізу трагічних сторінок польсько-української історії періоду Другої світової війни.

За роки незалежності в Україні з'явилося чимало монографій, наукових статей, у яких висвітлюється державна політика Польщі щодо українців, які проживали в її східних воєводствах, показано способи її реалізації засобами економічного, політичного, релігійного, культурного впливу. Важливим інструментом останнього було *шкільництво*, якому відводилася важлива роль у процесі національно-культурної асиміляції етнічних меншин. З огляду на це, поставало питання збереження національної свідомості більш як 5 млн українців, які проживали в міжвоєнній Польщі, їх спроможності протистояти асиміляційному тиску держави, зокрема у сфері освіти.

Наукові розвідки, присвячені національно-освітній політиці польської влади на західноукраїнських землях у 1920–1930-х рр. умовно можемо поділити на декілька груп. До першої можемо зарахувати *дослідження, присвячені національно-культурній політиці Польської держави*. У них, зокрема, порушують і загальні проблеми освіти та шкільництва в Другій Польській Республіці.

Національну політику Другої Речі Посполитої щодо українського населення, яке проживало на теренах Волині, ґрунтовно досліджував у своїх працях М. Кучерепа [1; 2]. На думку автора, політика, яку впродовж 1920–30-х рр. проводили польські уряди на західноволинських землях, мала виразно полонізаційний та асиміляційний характер. Учений проаналізував взаємини українського політикуму з місцевою польською адміністрацією, спроби українсько-польського порозуміння в контексті «волинської політики» воєводи Г. Юзевського. Спроби нормалізації стосунків між українцями та поляками в міжвоєнну добу були предметом досліджень Л. Зашкільняка [3–5].

Вагомими для вивчення політики Польської держави щодо українського населення в 1920–1930-х рр. є роботи В. Комара. Предметом його аналізу були основні концепції національної політики Польщі – інкорпоративна й федералістська, які реалізовували уряди націонал-демократів і пілсудчиків [6; 7]. В іншій його розвідці «“Українське питання” в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.)» розкрито основні засади державної політики санаційних урядів щодо українців Східної Галичини та Західної Волині [8]. У монографії Ю. Крамара «Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя» проаналізовано концепції, цілі та механізм реалізації польської державної політики у сфері міжнаціональних відносин, розкрито підходи польських політичних сил до вирішення «українського питання» в Польщі, схарактеризовано особливості політики «волинського регіоналізму» [9].

Комплексний аналіз національно-освітньої політики Польської держави у 20–30-х роках ХХ ст., способи її реалізації в національній, освітній і мовній сферах, сприйняття цієї політики населенням Галичини здійснено в ґрунтовній монографії львівської дослідниці О. Рудої [10]. На основі значного масиву джерельних матеріалів авторці вдалося дослідити особливості національної політики Польської держави, її реалізацію на теренах Галичини, ставлення національних меншин краю до впроваджуваних змін. Предметом уваги О. Рудої було також освітнє законодавство Другої Польської Республіки, правові засади функціонування народних, середніх і вищих навчальних закладів, а також учительських семінарій у міжвоєнній Польщі [11]. Окремі аспекти державної політики Польщі щодо населення західноукраїнських земель у міжвоєнний період розглядали Н. Стоколос [12], Р. Симоненко [13], Д. Стівбуха [14] та інші.

Вагомий внесок у вивчення національно-культурної політики міжвоєнної Польщі зробили *польські дослідники*. Зростання інтересу до проблематики міжнаціональних відносин загалом й «українського питання» в міжвоєнній Польщі зокрема спостерігалось на зламі 60–70-х років ХХ ст. Саме тоді вийшли друком монографії А. Хойновського, Р. Тожецького, Т. Пьотркевича, М. Папежинської-Турек.

Концептуальні підходи польських урядів до розв'язання національної проблеми в Другій Польській Республіці були предметом ґрунтовного аналізу А. Хойновського [15]. У його роботах певне місце посідає освітній аспект національної політики, яку реалізовували польські уряди на західноукраїнських землях. Р. Тожецький [17; 18], Т. Пйотркевич [19], М. Папежинська-Турек [20], спираючись на широку джерельну базу, показали, як упродовж 1920–1930-х рр. змінювалися підходи польських політичних угруповань до розв'язання «української проблеми» в Польщі, торкнулися окремих аспектів українськомовного шкільництва міжвоєнної доби. Польська національна політика періоду перебування при владі урядів «санації» була предметом досліджень В. Кулеши [21] та В. Паруха [22–24]. Аналізуючи ідеологічно-політичні програми пілсудчиків, указані автори не оминули увагою й освітні концепції, що реалізовував польський уряд упродовж 1930-х рр.

Для розуміння процесів, що відбувалися в шкільництві етнічних меншин 1920–1930-х рр., важливими є *публікації, присвячені освітній політиці Другої Польської Республіки*. Л. Алексієвець порушила проблему інституційного становлення системи шкільної освіти в Польщі [25; 26]. Реалізацію польською

владою освітніх реформ у міжвоєнну добу вивчали А. Василюк [27] та М. Галай [28]. Особливості реалізації освітньої політики влади на західноукраїнських землях досліджували А. Венгер [29], В. Виздрик [30]. О. Цимбалюк [31], М. Галай [32] торкнулися проблеми підготовки вчителів початкової школи. Етнічну структуру шкільної освіти та вчительства на українських землях, що перебували в складі Другої Речі Посполитої, проаналізував М. Гулай [33].

Низку робіт українських учених присвячено історії окремих навчальних закладів, що існували на Волині в міжвоєнний період. Рівненська дослідниця В. Доброчинська свою монографію присвятила історії створення та діяльності Рівненської української приватної гімназії [34]. У ній авторка на основі широкого кола джерел дослідила особливості навчально-виховного процесу освітнього закладу, розкрила участь його учителів у роботі культурно-просвітницьких товариств, простежила життєвий шлях багатьох відомих випускників гімназії. Значним є внесок дослідниці у вивчення історії закладів професійно-технічного навчання на Волині у 1920–1930-х рр. [35]. Історії Кременецького ліцею – одного з найбільш відомих навчальних закладів, що діяли на території Волинського воєводства в добу міжвоєнності, присвячено публікації Н. Оболончик [36–37].

Освітня політика держави щодо етнічних меншин, зокрема українців, висвітлюється в розвідках польських дослідників С. Мауерсберга [38], К. Тшебятковського [39], У. Врублевської [40], Є. Дорошевського [41]. Щоправда регіональний спектр проблеми у вказаних авторів розкрито не повною мірою.

Українськомовне шкільництво було предметом ґрунтовного аналізу М. Сирника [42], М. Іваніцького [43; 44], Є. Дорошевського [45] та К. Санойци [46]. Серед іншого, автори торкаються проблеми українського початкового шкільництва на Волині в 1920–1930-х рр.

Наступну групу історіографічних праць становлять *дослідження, у яких висвітлюється діяльність українських політичних партій, парламентського представництва українців у міжвоєнній Польщі в справі збереження та розвитку національного шкільництва*. Загальні аспекти суспільно-політичного розвитку західноукраїнських земель у міжвоєнний період висвітлив у своїй роботі І. Васюта [47]. В збірнику «Українська націонал-демократія 1918–1939» авторства М. Кугутяка відтворено діяльність провідних національно-демократичних партій Заходу України, проаналізовано їхні програмні цілі та завдання [48]. Дослідження І. Райківського торкається історії Української соціал-демократичної партії в 1928–1939 рр. [49].

Діяльність Української національно-демократичної партії (далі – УНДО), спрямована на захист культурно-освітніх прав українців у Польщі, була предметом уваги І. Соляра [50–52], Т. Мосійчук [53–55] та О. Потіхи [56–58]. Ідейні та організаційні засади Української соціалістично-радикальної партії (далі – УСРП), форми та методи її культурно-просвітницької роботи серед населення західноукраїнських земель дослідила О. Боднар [59]. Діяльність українських політичних партій у Волинському воєводстві в міжвоєнний період представлено в розвідках М. Кучерепи [61], Я. Цецика [62–64], Г. Малєончук та А. Шваба [65]. Чимало уваги вказані автори приділяють громадсько-культурній роботі партійних структур серед українського населення краю.

Велику увагу дослідників привертає український націоналістичний рух на землях Заходу України в період між двома світовими війнами. Дослідження діаспорного історика П. Мірчука торкаються історії Української військової організації (далі – УВО) та Організації українських націоналістів (далі – ОУН). У роботі «Нарис історії ОУН» можна віднайти відомості про освітню діяльність цих організацій, їх боротьбу за національне шкільництво, зокрема перебіг шкільної кампанії 1933–1934 рр. на Галичині та Волині [66]. Ідеологічні засади партій націоналістичного спрямування, форми та методи їх боротьби висвітлено в роботах В. В'ятровича [67], А. Кентія [68; 69] та М. Посівнича [70].

У публікаціях львівського дослідника О. Зайцева порушується проблема використання західноукраїнськими політичними партіями польського парламенту як легальної інституції в боротьбі українців за свої національно-культурні права, зокрема у сфері освіти [71–74]. Історик зазначає, що досвід їхньої діяльності продемонстрував неможливість вирішення українського питання парламентським шляхом, проте сприяв зміцненню національної ідентичності українців у Польщі, поширенню ідей державної самостійності й соборності України, протистояв асиміляційній політиці влади щодо українського населення.

Діяльність українських партій у Сеймі та Сенаті міжвоєнної Польщі, спрямовану на обстоювання освітніх прав українців, вивчала О. Руда [75]. Дослідниця дійшла висновку, що українські політики використовували парламентську трибуну для захисту освітніх прав українців у Польщі, гарантованих внутрішнім законодавством і міжнародними договорами, розширення мережі українськомовних шкіл, забезпечення умов для їх безперешкодної діяльності.

Зміст досліджень польських науковців, у яких висвітлюється діяльність польських та українських політичних сил міжвоєнності, охоплює проблеми партійної ідеології, методів та форм політичної

діяльності, основних підходів до розв'язання національної проблеми. Зауважимо, що освітнє питання посідало важливе місце в програмах усіх польських політичних сил. Цей аспект їхньої діяльності вивчали такі дослідники, як Р. Вапінський [76; 77], Г. Радомський [78], Е. Май [79], С. Кіліан [80], М. Новак [81], Е. Коко [82; 83], С. Міхаловський [84], В. Парух [85], Я. Фариш [86]. Діяльність УНДО на західноукраїнських землях у міжвоєнну добу найбільш повно серед польських учених представив Р. Томчик [87]. Діяльність українського парламентського представництва в Сеймі та Сенаті Другої Польської Республіки, зокрема в питаннях захисту культурно-освітніх прав українців, вивчали А. Айненкель [88], В. Менджецький [89], З. Запоровський [90–92], М. Шуміло [93].

Низка історіографічних праць, присвячених проблематиці українськомовного шкільництва в Польщі, висвітлює діяльність українських культурно-освітніх товариств на Східній Галичині та Волині в 1920–1930-х рр. Серед дослідників, хто одним із перших звернувся до цієї проблеми, назвемо Б. Савчука. Він запропонував класифікацію українських організацій і товариств, проаналізував основні форми та методи їхньої діяльності [94]. Роль українських культурно-освітніх товариств у розвитку національного шкільництва на Галичині в 1923–1939 рр. дослідила О. Руда [95]. Авторка дійшла висновку про вагомий внесок товариств у розвиток приватного початкового та середнього українського шкільництва, що, своєю чергою, значно вплинуло на формування національної свідомості українців Галичини.

Вагомим фактором громадсько-культурного життя українців Галичини та Волині була діяльність культурно-освітнього товариства «Просвіта». Найбільш ґрунтовне дослідження з історії «Просвіти» на західноукраїнських землях у міжвоєнний період належить І. Зуляку [96]. Спираючись на широку джерельну базу, дослідник переконливо довів, що товариство відіграло провідну роль у культурно-освітньому житті західноукраїнських земель, що перебували під владою Польщі. Одна з розвідок ученого висвітлює особливості реалізації «Просвітою» програми ліквідації серед українців неписьменності в міжвоєнний період, показує зміст і форми освітньої праці в контексті культурно-просвітнього руху [97].

Історія волинської «Просвіти» була предметом дослідження рівненського краєзнавця Г. Бухала [98]. У 1996 р. вийшла друком монографія згаданого вище Б. Савчука «Волинська “Просвіта”» [99]. У ній автор проаналізував основні аспекти культурно-освітньої діяльності «Просвіти», спрямовані на розбудову українськомовного шкільництва на Волині, показав роль товариства в піднесенні освітнього рівня українського населення краю. Серед праць, присвячених історії Луцької «Просвіти», заслуговує на увагу монографічне дослідження М. Філіпович, у якому авторка приділяє чимало уваги різноманітним формам освітньої роботи просвітян [100]. Окремі аспекти діяльності волинської «Просвіти» висвітлено в публікаціях О. Добржанського [101], О. Каліщук [102], Ю. Крамара [103], М. Кучерепа [104], Л. Стрільчук [105; 106].

Освітній та громадській діяльності культурно-освітнього товариства «Рідна школа» присвячено монографію Г. Білавича й Б. Савчука [107]. Окрім історії становлення товариства, у полі зору дослідників опинилось українське приватне шкільництво на західноукраїнських землях, особливості освітньо-виховного процесу в українських школах. У роботі можна віднайти відомості про діяльність молодіжних освітніх організацій. Роль товариства «Рідна школа» в становленні та розвитку приватного українського шкільництва висвітлюють у своїх публікаціях О. Кузьмінець та І. Цепенда [108], В. Виздик [109], Н. Зьомко [110], Л. Шологон [111]. Історію молодіжного руху на Волині в міжвоєнну добу вивчали В. Візитів [112], О. Дем'янок [113].

Просвітницьку діяльність українських культурно-освітніх товариств у Польщі в 1920–1930-х рр. досліджували польські науковці Є. Дорошевський [114; 115], Р. Домбровський [116], Г. Купріянович [117] та інші.

Отже, аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії засвідчує інтерес до вказаної тематики. Щоправда наявні праці висвітлюють лише окремі аспекти порушеної проблеми. Більшість авторів акцентують увагу на загальних аспектах освітньої політики Другої Речі Посполитої. Натомість відсутнє цілісне історичне дослідження польської державної політики в галузі освіти на західноукраїнських землях. До того ж бракує узагальнювальних студій з регіональної історії міжвоєнної Польщі, зокрема її північно-східних воєводств, які б змальовували цілісну картину культурного, освітнього життя місцевих українців. Ширшого висвітлення потребують форми й методи протидії українців асиміляційній політиці влади в царині освіти.

Література:

1. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.). *Україна-Польща: важкі питання*: матеріали II міжнар. семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках», (м. Варшава,

- 22–24 травня 1997 р.). Варшава: Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об'єднання українців у Польщі, 1998. С. 11–28.
2. Кучерепа М. З історії польсько-українського порозуміння на Волині (1921–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. № 27. С. 122–135.
 3. Зашкільняк Л. О. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі: сподівання і реалії. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 листоп. 1996 р.) / відп. ред. П. Федорчак. Івано-Франківськ : Плай, 1997. С. 156–160.
 4. Зашкільняк Л. Україна і Польща в ХХ ст.: від конфронтації до порозуміння. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; голова редкол. Я. Ісаєвич ; упоряд. : М. Литвин, В. Футала. Львів, 2008. С. 3–18.
 5. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки ХХ ст. у суспільній свідомості українців і поляків. *Вісник Львівського університету*. Серія: соціологія. 2008. Вип. 2. С. 127–137; Zaszkilniak L. Stosunki polsko-ukraińskie w XX wieku: analiza i interpretacja. *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie*. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1996. S. 187–202.
 6. Комар В. Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 360 с.
 7. Комар В. Східна політика Польщі 1918–1921 рр.: від федералізму до прометеїзму. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 18. Західноукраїнська Народна Республіка: до 90-річчя утворення / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2009. С. 42–50.
 8. Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 5. С. 120–128.
 9. Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 404 с.
 10. Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. 802 с.
 11. Руда О. Освітня політика Другої Речі Посполитої у 1918–1924 роках. *Проблеми гуманітарних наук*. Випуск 34. Історія. 2014. С. 232–246.
 12. Стоколос Н. Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918–1939 рр.) щодо православної церкви й українців. *Український історичний журнал*. 2005. № 5. С. 59–81.
 13. Симоненко Р. Г. Українці в міжвоєнній Польщі (1918–1939). *Політична історія України. ХХ ст.* У 6 т. Т. 5. Українці за межами УРСР (1918–1940). / редкол. : І. Ф. Курас (голова) [та ін.]. Київ : Генеза, 2003. С. 351–467.
 14. Стівбуха Д. Політика Другої Речі Посполитої щодо західноукраїнських земель у міжвоєнний період (1921–1939) рр. *Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин* : зб. наук. пр. / [за ред. П. М. Чернеги]. Київ ; Краків : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. С. 102–104.
 15. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979. 262 s.
 16. Chojnowski A. Mniejszości narodowe w polityce rządów polskich w latach 1921–1926. *Przegląd Historyczny*. 1976. № 4. S. 593–615.
 17. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929 – Kraków : Wyd. Literackie, 1989. 465 s.
 18. Torzecki R. Z problematyki stosunków polsko-ukraińskich. *Dzieje Najnowsze*. 1985. № 2. S. 150–170.
 19. Piotrkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach piłsudczyzny 1926–1930. Warszawa : Wyd. Uniwersytet Warszawski. Wydział Historyczny, 1981. 165 s.
 20. Papierzyńska-Turek M. Sprawa Ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. Kraków: Wydawnictwo literackie, 1979. 387 s.
 21. Kulesza W. Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Wyd. Ossolineum, 1985. 310 s.
 22. Paruch W. Koncepcja konsolidacji państwowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczyńskiego w latach 1926–1935. *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*. Lublin : Wydawn. Uniwersyteu Marii Curie-Skłodowskiej, 1992. S. 145–159.
 23. Paruch W. Myśl polityczna obozu piłsudczyńskiego 1926–1939. Lublin : Wyd. UMCS, 2005. 880 s.
 24. Paruch W. Podstawy i uzasadnienie tożsamości politycznej obozu piłsudczyńskiego (1926–1939). *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia*. Lublin, 1997. Vol. 4. S. 27–45.
 25. Алексієвєць Л. Реформа шкільної освіти і розбудова вищої школи Польщі у міжвоєнний період (1918–1939 рр.). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія : Історія. 2003. Вип. 1. С. 207–211.
 26. Алексієвєць Л. Розвиток освіти на польських землях у 1918–1926 рр. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*: зб. наук. пр. 2008. Вип. 14. С. 235–238.
 27. Василюк А. В. Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність: монографія. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 340 с.
 28. Галай М. Реформування системи освіти Другої Речі Посполитої на початку 30-х років ХХ століття. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія : Історія. 2012. Вип. 1. С. 100–105.

29. Венгер А. Г. Реалізація національної політики в східних воеводствах Другої Речі Посполитої в галузі шкільництва на поч. 20-х рр. ХХ ст. *Гуманітарний журнал*. 2011. № 3–4 (літо–осінь). С. 211–215.
30. Виздрік В. С. З історії українського шкільництва Галичини в міжвоєнний період. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»*. Серія: Держава та армія. 2011. № 693. С. 176–180.
31. Цимбалюк О. Статус вчителів народних шкіл у Другій Речі Посполитій (1920–1939 рр.). *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Педагогіка. 2009. № 3. С. 313–317.
32. Галай М. Польська система підготовки вчителів у 1918–1932 роках. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. Вип. 31. С. 281–286.
33. Гулай В. В. Етнічна структура шкільної освіти та вчительства Західної України в складі Другої Речі Посполитої. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія: Історія та географія. 2013. Вип. 47. С. 126–130.
34. Добровичинська В. Рівненська українська гімназія (1921–1939 рр.): кьльтурно-освітній феномен на тлі доби. Рівне: ПП Дятлик М., 2016. 224 с.
35. Добровичинська В. Професійне шкільництво Західної Волині (1921–1939). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне, 2008. Вип. 14. С. 123–129.
36. Оболончик Н. Організаційно-структурні засади діяльності Кременецького ліцею в 1920–1930 рр. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки*. 2001. № 10. С. 19–23.
37. Оболончик Н. Волинський науковий інститут при кременецькому ліцеї (1938–1940 рр.). *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету*. Луцьк, 2002. Вип. 7. С. 85–88.
38. Mauersberg S. Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939. Wrocław; Warszawa; Kraków: Wyd-wo PAN, 1968. 230 s.
39. Trzebiatowski K. Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918–1932. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, wyd-wo Polskiej Akademii Nauk, 1970. 367 s.
40. Wróblewska U. Polityka oświatowa państwa polskiego wobec mniejszości narodowych, grup etnicznych i wyznaniowych zamieszkujących Kresy Wschodnie w II RP. Nauka. 2011. Nr 2. S. 109–124.
41. Doroszewski J. Podstawy ideologiczne szkolnictwa i ich konsekwencje dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939. *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w latach 1918–1939 / pod red. E. Walewandra*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000. S. 457–471.
42. Syrnok M. Українці в Польщі 1918–1939. Освіта і szkolnictwo. Wrocław: Krynica desing studio, 1996. 186 s.
43. Iwanicki M. Освіта і szkolnictwo українське в Польщі в latach 1918–1939. Siedlce: Wyd-wo uczelniane WSP w Siedlcach, 1975. 272 s.
44. Iwanicki M. Українці, Білорусини, Литвини і Німці в Польщі в latach 1918–1990. Siedlce: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej, 1993. 205 s.
45. Doroszewski J. Освіта і життя культурне спільноти української на Lubelszczyźnie в latach 1918–1939. Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2000. 338 s.
46. Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym południowo-wschodnich województw Drugiej Rzeczypospolitej. Kraków: Historia Iagellonica, 2013. 477 s.
47. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939 рр.). Львів: Каменяр, 2006. 335 с.
48. Кугутяк М. В. Українська націонал-демократія 1918–1939: у 4-х т. Київ; Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. Т. 2. 704 с.
49. Райківський І. Я. Українська соціал-демократична партія (1928–1939 рр.). Івано-Франківськ: Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника, 1995. 66 с.
50. Соляр І. Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928). Львів: Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 1995. 70 с.;
51. Соляр І. Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928). Львів: Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 2010. 150 с.
52. Соляр І. Культурно-просвітницька діяльність національно-державницьких партій Західної України у 1920-х рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. 2010. Вип. 2. С. 75–79.
53. Мосійчук Т. Мовне питання в діяльності УНДО (1925–1939 рр.). *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Історія. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 23–24: До 20-ліття утворення кафедри історії слов'ян і 80-річчя професора Петра Федорчака. С. 387–393.
54. Мосійчук Т. «Одна школа – два народи»: шкільні плебісцити в освітній діяльності УНДО (20–30 рр. ХХ ст.). *Креснавство*. 2016. Вип. 1–2 (94–95). С. 102–113.
55. Мосійчук Т. Боротьба УНДО з утраквізацією освіти в Галичині (1925–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2013. Вип. 23: До 22-ої річниці здобуття незалежності України. С. 466–474.
56. Потіха О. Б. Роль УНДО в діяльності західноукраїнських педагогічних товариств (1930–1935). *Інтелекція і влада*. 2012. Вип. 27. С. 154–164.
57. Потіха О.Б. Культурно-просвітня діяльність Українського Національно-Демократичного Об'єднання у першій половині 1930-х рр. *Мандрівець*. 2013. № 6. С. 33–35
58. Потіха О.Б. УНДО і українське шкільництво (1930–1935 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. 2007. Вип. 2. С. 77–82.

59. Боднар О. Культурно-просвітня діяльність Української соціалістично-радикальної партії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. 2010. Вип. 2. С. 131–135.
60. Кучерепа М. Український політичний рух на Волині у 1920-х роках: спроба концептуального бачення. *Велика Волинь*. 2003. Т. 30. С. 139–149.
61. Кучерепа М., Цецик Я. Українські національні партії на Волині (1921–1939 рр.) у 2-х ч. Ч. 1. Монографія: Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 304 с.
62. Цецик Я. Діяльність УНДО на Волині в контексті зміни політичної стратегії (друга половина 1935–1939 рр.). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне, 2008. Вип. 12. С. 104–113.
63. Цецик Я. Роль Української соціалістично-радикальної партії у політичному житті Волині (1926–1928 рр.). *Сторінки історії*. К. : Політехніка, 2009. Вип. 28. С. 136–147.
64. Цецик Я. П. Роль Українського національно-демократичного об'єднання у суспільно-політичному житті Волині у 1931 – першій половині 1935 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне : РДГУ, 2010. Вип. 19. С. 136–143.
65. Малєончук Г., Шваб А. Міжвоєнний Луцьк: суспільно-політичний, соціально-економічний, культурний розвиток (1919–1939). Луцьк : Терен, 2022. 216 с.
66. Мірчук П. Нарис історії ОУН. Т. 1: 1920–1939 / за ред. С. Ленкавського. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк : Українське видавництво, 1968. 639 с.
67. В'ятрович В. До проблеми формування ідейно-програмових засад українського визвольного руху 1920–1950-х рр. *Український визвольний рух : зб. 9 / Центр дослідж. визвольного руху, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України*. Львів, 2007. С. 125–137.
68. Кентій А. В. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. 201 с.
69. Кентій А. В. Українська військова організація (УВО) (1920–1928 рр.). Короткий нарис. Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. 81 с.
70. Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929–1939 рр. Львів : б. в., 2010. 362 с.
71. Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922– 1939). *Український історичний журнал*. 1993. № 1. С. 72–83.
72. Зайцев О. Ю. Політичні партії Західної України у парламентських виборах 1928 р. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 1995. № 2. С. 172–186;.
73. Зайцев О. Ю. Вибори 1922 року в Західній Україні. *Україна Модерна*. 1999. № 2–3. С. 194–205.
74. Зайцев О. Ю. Українці в сеймі та сенаті Польщі (1922–1939). Львів : Видавництво УКУ, 2022. 326 с.
75. Руда О., Піх О. Освітнє питання у парламентській діяльності українських послів у сеймі Польщі (1922—1927). *Український історичний журнал*. 2023. № 2 (569). С. 96—112.
76. Wapiński R. Narodowa Demokracja 1893–1939: ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1980. 339 s.
77. Wapiński R. Świadomość polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej. Łódź : Wyd-wo Łódzkie. 617 s.
78. Radomski G. Narodowa Demokracja wobec problematyki mniejszości narodowych w Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1918–1926. Toruń: Wyd-wo Adam Marszałek, 2000. 170 s.
79. Maj E. Związek Ludowo-Narodowy 1919–1928. Studium z dziejów myśli politycznej. Lublin: Wyd-wo UMCS, 2000. 503 s.
80. Kilian S. Mysl edukacyjna Narodowej Demokracji w latach 1918–1939. Kraków: Wyd-wo Naukowe WSP, 1997. 179 s.
81. Nowak M. Narodowcy i ukraińcy. Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922–1939. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007. 305 s.
82. Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk: Wyd-wo Uniwersytetu Gdańskiego, 1991. 234 s.
83. Koko E. W nadziei na zgodę. Polski ruch socjalistyczny wobec kwestii narodowościowej w Polsce (1918–1939). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1995. 247 s.
84. Michałowski S. Myśl polityczna Polskiej Partii Socjalistycznej (1918–1939). Lublin: Wyd-wo UMCS, 1994. 312 s.
85. Paruch W. Myśl polityczna obozu piłsudczykowski 1926–1939. Lublin: Wyd-wo UMCS, 2005. 880 s.
86. Faryś J. Piłsudski i piłsudczycy. Z dziejów koncepcji polityczno-ustrojowej (1918–1939). Szczecin : Uniwersytet Szczeciński, 1991. 278 s.
87. Tomczyk R. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939. Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, 2006. 336 s.
88. Ajnenkiel A. Sejmy i Konstytucje w Polsce 1918–1939. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictwa Szkolnych, 1968. 132 s.
89. Mędrzecki W. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Drugiej Rzeczypospolitej. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. T. 3. S. 220–234.
90. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939: działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. Lublin : Wyd. UMCS, 1992. 265 s.
91. Zaporowski Z. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna Wołynia 1931–1939. *Res Historica*. Lublin : Wyd. UMCS, 1998. Z. 4. S. 79–97.

92. Zaporowski Z. Od negacji do akceptacji państwa Polskiego. Ukraińskie wybory polityczne w II Rzeczypospolitej. *Res Historica*. Lublin : Wyd. UMCS, 2004. Z. 16. S. 221–233.
93. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej (1928–1939). Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2007. 325 s.
94. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX – кінець 30-х років XX ст.). Івано-Франківськ : Плай, 1999. 135 с.
95. Руда О. Роль українських культурно-освітніх товариств у розвитку національного шкільництва в Галичині (1923–1939). *Rocznik Lubelski*. 2016. № 42. S. 95–104.
96. Зуляк І. С. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). Тернопіль : Воля, 2005. 946 с.
97. Зуляк І. Реалізація «Просвітою» програми ліквідації неписьменності в міжвоєнний період (1919–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2005. № 6. С. 103–112.
98. Бухало Г. «Просвіта» сіяла світло: сторінки історії Рівненської «Просвіти». 1917–1928, 1942–1944 рр. Рівне : Держ. ред-вид. п-во, 1994. 47 с.
99. Савчук Б. Волинська «Просвіта». Рівне : Ліста, 1996. 149 с. : іл.
100. Філіпович М.Б. Луцька «Просвіта». 1918–1935 рр. : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. 240 с.
101. Добржанський О. Товариства «Просвіта» на Буковині та Західній Волині в міжвоєнний період: порівняння організаційних засад, ідейної спрямованості та діяльності. *Літопис Волині*. 2022. Чис. 26. С. 97–102.
102. Каліщук О. Діяльність Товариства «Просвіта» на Західній Волині (за матеріалами міжвоєнної преси). *Літопис Волині*. 2018. Чис. 19. С. 39–78.
103. Крамар Ю. В. Ліквідація товариства «Просвіта» на західноволинських землях (1928–1932 рр.) : причини та наслідки. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 58–63.
104. Кучерепа М. М. Становлення та діяльність просвітянських організацій на Волині (1918–1939 рр.). *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 27–35.
105. Стрільчук Л. Переслідування «Просвіти» польською владою на Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині*. 2018. Чис. 19. С. 82–87.
106. Стрільчук Л., Філіпович М. Особливості ліквідації волинських «Просвіт» польською владою у міжвоєнний період. *Східноєвропейський історичний вісник* / [головний редактор В. Ільницький]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 28. С. 125–133.
107. Білавич Г., Савчук Б. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.). Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 1999. 208 с.
108. Кузьмінець О. В., Цепенда І. Є. Товариство «Рідна Школа» в Галичині (20–30-ті роки XX ст.). *Український історичний журнал*. 1993. № 10. С. 41–47.
109. Виздрік В. Роль Українського педагогічного товариства «Рідна школа» у становленні національної освіти у 20-х роках XX століття. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 17. С. 142–145.
110. Зьомко Н. С. Українське Педагогічне товариство «Рідна школа» як виразник української ідеї в освітньому та національному житті Галичини у міжвоєнний період. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Миколаїв : Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили. 2010. Вип. 142. Т. 154. Історія. С. 23–25.
111. Шологон Л. Українське Педагогічне товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.). *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2019. № 32. С. 143–149.
112. Візитів Ю. М. Пластовий рух на Волині в міжвоєнний період: Монографія. Рівне : Волинські обереги, 2008. 180 с.
113. Дем'янюк О. Зародження пластового руху на Волині *Український молодіжний рух Західної України: від зародження до боротьби за українську державність*. Луцьк, 2007. С. 160–166.
114. Doroszewski J. Ukraińskie organizacje oświatowe na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939. *Rozprawy z dziejow oświaty*. 1997. T. XXXVIII. S. 81–101.
115. Doroszewski J. Oświata i życie kulturalne społeczności ukraińskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939. Lublin : Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2000. 338 s.
116. Dąbrowski R. Działalność społeczno-gospodarcza i kulturalna mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej (1918–1939). Szczecin : Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 1990. 278 s.
117. Kuprianowicz Gr. Ukraińskie życie kulturalno-oświatowe i ekonomiczne na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w latach 1918–1926. *Rocznik Chełmski*. 1995. T. 1. S. 171–216.